

emcdda.europa.eu

Mērķis: narkotikas

Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centra ziņojums

ISSN 1725-8529

Katas lietošana Eiropā: ietekme uz Eiropas politiku

Katas (*khat*) lapas audzē Āfrikas raga augstkalnēs, Dienvidarābijā un gar Austrumāfrikas krastu. Atsevišķos Etiopijas, Kenijas, Somālijas un Jemenas reģionos katas lapas tiek košļātas jau gadsimtiem ilgi, jo tām piemīt viegli stimulējoša iedarbība, un daudziem tā ir parasta sabiedriskās dzīves sastāvdaļa. Tradicionāli katu lietoja galvenokārt vīrieši lielā mērā par rituālu pārvērsto sabiedrisko "katas balliņu" laikā. Aptuveni vienas stundas garumā lietotājs izjūt psiholoģisko pacēlumu un eiforiju. Pēc tam seko mierīgāks, intravertāks posms, ko pakāpeniski nomaina atslābums, kas var ietvert nemieru, uzbudinājumu un melnholiju. Tradicionāli kultūrā

iesakņojusies lietošana notika netālu no audzēšanas reģioniem un kalpoja par iedvesmas avotu mākslinieciskām izpausmēm arhitektūrā, amatniecībā, dzejniecībā un dziesmās. Kopš 19. gadsimta beigām secīgi transporta infrastruktūras uzlabojumi ir radījuši jaunus katas tirgus. Vēl nesenākā pagātnē masveida cilvēku migrācija no Āfrikas raga tiek saistīta ar katas lietošanas izplatīšanos kaimiņvalstīs, Eiropā un citviet pasaulē. Modernie lietošanas ieradumi ir neformālāki un var būt saistīti ar lielākām pārmērībām. Iemesls tam var būt tas, ka vājinās aizsargājošie kultūras faktori, kas agrāk palīdzēja regulēt lietošanu. Precīzs regulāro katas lietotāju skaits pasaules

mērogā nav zināms, taču aplēses norāda uz līdz 20 miljoniem.

Migrantu no Subsahāras Āfrikas kopienās katas lietošana ir izplatīta, un parasti tai netiek pievērsta uzmanība. Mums jānodrošina, lai cilvēki, kas strādā ar šīm kopienām, apzinātos nepieciešamību atklāt jebkādas negatīvas sekas, kādas var rasties šī auga lietošanas rezultātā, un reaģēt uz tām.

**Dr. João Goulão,
EMCDDA valdes
priekšsēdētājs**

Definīcija

Katas koka (*Catha edulis*) jaunās un maigās lapas un dzinumi tiek izmantoti kā narkotika. Katai ir daudzi nosaukumi, piemēram, *qat* (Jemenā), *jad* vai *chad* (Etiopijā, Somālijā), *miraa* (Kenijā) vai *marungi* (Ugandā, Ruandā). Mīkstās lapas un maigos dzinumus košļā un cieši satītus kušķi tur aiz vaiga.

Galvenie jautājumi

1. Kata satur stimulējošas vielas ar amfetamīnam līdzīgām īpašībām. Tīrā veidā šīs vielas starptautiski kontrolē, taču auga lapas – ne.
2. Eiropā katas izplatīšanu un lietošanu kontrolē dažās, taču ne visās valstīs. Tā rezultātā ir izveidojušies gan leģitīmi, gan noziedzīgi transportēšanas tīkli. Lai gan dati par starptautisko tirdzniecību, lietošanu un konfiscēšanas gadījumiem ir ierobežoti, tie norāda uz to, ka Eiropas Savienībā katas tirgus paplašinās.
3. Katu lieto galvenokārt pirmās paaudzes imigranti no Subsahāras Āfrikas, un ir maz pierādījumu par izplatīšanos citās kopienās. Informācija par izplatību, lietošanas veidiem un lietošanas sekām ir ierobežota.
4. Migrantu grupās katas lietošana ir strīdīgs jautājums. Daži apgalvo, ka tā atbalsta kultūras saliedētību, bet citi izsaka pretenzijas, balstoties uz reliģiskiem un sociāliem argumentiem. Šobrīd trūkst pētījumu datu par katas lietošanas sociāli ekonomiskajām sekām.
5. Pēdējo trīsdesmit gadu laikā kata ir kļuvusi par galveno nodarbinātības, ienākumu un peļņas avotu tā audzēšanas valstīs ap Āfrikas ragu.

1. Katas farmakoloģija

Katas lapas satur psihoaktīvas vielas – katinonu (aminopropiofenons), katinu (norpseidoefedrīns) un norefedrīnu, taču pilns sastāvdaļu spektrs vēl joprojām nav izpētīts. Katinons pēc ķīmiskā sastāva, kā arī bioķīmiskās iedarbības un ietekmes uz uzvedību ir līdzīgs amfetamīnam, taču tā potence ir aptuveni uz pusi zemāka. Parasti 100–300 g katas lapu košļā trīs līdz sešas stundas. Katinona saturs var svārstīties no 30 līdz 200 mg uz 100 g svaigu lapu; košļājot izdalās līdz pat 90 % no tā. Tas atbilst zema līdz vidējai amfetamīna devai, taču lēnā un darbietilpīgā uzņemšana ierobežo kumulatīvo devu un maksimālo koncentrācijas līmeni plazmā. Tā kā katinons ir ļoti nestabils un sadalās 72 stundu laikā pēc novākšanas, priekšroka tiek dota svaigām katas lapām. Katinons un katins, kā arī daži to sintētiskie atvasinājumi (piemēram, mekatinons) saskaņā ar Starptautisko konvenciju par psihotropajām vielām (1971) ir kontrolējamās vielas, taču katas lapas – nav. Ir bijuši vairāki mēģinājumi iekļaut katu starptautiskajos sarakstos, taču Pasauls Veselības organizācijas ekspertu komitejas par narkotiku atkarību nesen veiktā visaptverošā pārskata rezultātā secināts, ka šādaī rīcībai nav pietiekama pamatojuma.

2. Tiesiskā situācija un katas tirdzniecība Eiropā

Jaunākie pieejamie dati atklāj, ka kata kā nelegālā narkotika kontrolei pakļauta 15 ES dalībvalstīs un Norvēģijā (skatīt karti). Pretēji tam Nīderlande un Apvienotā Karaliste pieņēmušas *laissez-faire* režīmu, atļaujot katas kā augu valsts produkta importu, tirdzniecību un lietošanu. Nesen Apvienotās Karalistes Konsultatīvā padome narkotiku pārmērīgas lietošanas jautājumos un ekspertī Nīderlandē ieteica saglabāt tiesisko *status quo*. Pārējās 10 dalībvalstīs katas statusu nekontrolē.

Nav ticamas informācijas par katas importu ES vai Eiropas iekšējām katas plūsmām. Divi galvenie ievēšanas punkti ir Londona, kur ikgadējais apjoms

saskaņā ar aplēsēm sasniedz 300 tonnas galvenokārt no Kenijas un Etiopijas ievestās katas, un Amsterdamā. Dažās valstīs konfiscētās katas apjoms pēdējo piecu gadu laikā ir gandrīz dubultojies. Piemēram, Vācija un Zviedrija tikai 2008. gadā konfiscēja attiecīgi 30 un 11 tonnas katas, bet Norvēģija 2007. gadā konfiscēja astoņas tonnas. Arvien lielāki apjomi tiek konfiscēti uz sauszemes ceļiem, kas savieno Nīderlandi un Skandināviju. Kata ir tikusi konfiscēta arī lidojumos uz Ziemeļameriku, kas norāda, ka ES darbojas kā tranzītpunkts ceļā uz citiem galamērķiem.

3. Katas lietošana Eiropā

ES katas lietošana aprobežojas ar imigrantiem no valstīm ap Āfrikas ragu. Augs reizēm ir pieejams augošajās augu izcelsmes apreibinošo vielu tirdzniecības vietnēs internetā, taču lietošanas apmēri ārpus migrantu kopienām ir ļoti nelieli. Pētījumi par katas lietošanu ir veikti Dānijā, Vācijā, Spānijā, Itālijā, Zviedrijā, Apvienotajā Karalistē un Norvēģijā, un vissīkāk ir aprakstīta lietošana Somālijas un Jemenas kopienās Apvienotajā Karalistē. Eiropas pētījumi nenodrošina pamatu izplatības rādītāju novērtēšanai, taču var sniegt ieskatu par lietošanas veidiem. Parasti pētījumos ziņots par relatīvi augstu pašreizējās lietošanas līmeni (34–67 %) ar līdz pat 10 % ikdienas lietotāju, no kuriem daudzi atbilst atsevišķiem atkarības kritērijiem. Šajā jomā saglabājas ievērojams zināšanu trūkums, un ļoti maz ir zināms par lietošanas sociālajām un veselības sekām. Ir atsevišķas liecības par pastāvošu katas tūrisma, kad, piemēram, somālieši no Skandināvijas un viesi no Tuvajiem Austrumiem lieto katu Londonā.

Pētījumu dati norāda arī uz arvien izplatītāku paaudžu sadalījumu attiecībā uz lietošanas veidiem. Lielākā daļa katas košļātāju iemanto šo ieradumu pirms ierašanās Eiropā. Otrās paaudzes imigrantu vidū katas lietošana ir mazāk izplatīta. Šis ir svarīgs faktors, apsverot turpmākas lietošanas izplatīšanās potenciālu, ko visdrīzāk ietekmēs tas, cik liels īpatsvars iedzīvotāju vidū ir pirmās

paaudzes vīriešiem no valstīm, kurās lieto katu.

© Mara Truog

Katas lapas

Nīderlandē un Apvienotajā Karalistē, kur kata ir legāla prece, lietošana parasti notiek *mafrish* kafejnīcās, kas kalpo kā sociālie centri, piedāvājot atspirdzinājumus, televīziju, pārtiku un katu. *Mafrish* kafejnīcas nodrošina iespēju apmainīties ar informāciju, saņemt jaunākās ziņas no izcelsmes valstīm un par citām kopienas aktivitātēm. Katas seansiem var izmantot arī kultūras centrus vai privātos dzīvokļus. Katu var nopirkt augļu un dārzeņu veikalos, ikdienas preču veikalos un pat avižu kioskos. Zviedrijā, gluži pretēji, katas tirdzniecība notiek līdzīgi citu narkotiku tirdzniecībai sabiedrisko vietu nomalēs, piemēram, autostāvvietās. Ziemā košļāšanas pasākumiem tiek īrētas privātmājas, bet vasarā tiek izmantoti publiskie parki. Katas lietošanas kultūras specifika ietekmē policijas darbu, un dažās valstīs ar stingru tiesībsargājošo sistēmu tā rezultātā izveidojušās saspīlētas attiecībās starp migrantu kopienām un policiju.

4. Katas lietošanas ietekme uz veselību

Ar katas lietošanu tiek saistīta virkne somātisko un garīgās veselības problēmu. Taču katas izpēte atrodas tikai pirmsākumos, un par šo tēmu pieejams maz skaidras informācijas. Katas lietošanu nelielā apjomā parasti neuzskata par neveselīgu. Nopietnu negatīvu iedarbību, piemēram, katas

izraisītus psihotiskus stāvokļus, parasti saista ar pārmērīgu lietošanu. Šīs narkotikas atkarības izraisīšanas potenciāls vēl joprojām ir vāji izprasts, un lai gan vispārējā atkarība ir šķietami viegla salīdzinājumā ar citām psihoaktīvajām vielām, dažiem lietotājiem raksturīgi nepārvaramas lietošanas veidi, kas līdzīgi tiem, kādus novēro no stimulantiem atkarīgiem cilvēkiem. Tiek iegūts arvien vairāk pierādījumu, ka kato var saasināt jau iepriekš pastāvošas psihiskās veselības problēmas un arī izraisīt psihozes un agresīvu uzvedību, jo īpaši predisponētām personām. Ziņots, ka hroniska kato lietošana saistīta ar nopietnām veselības problēmām. Taču bieži ir grūti noteikt tieši šīs narkotikas relatīvo ietekmi saistībā ar citiem riska faktoriem, kas arī var būt saistīti ar lietošanu, piemēram, tabakas smēķēšanu, sliktu uzturu vai pesticīdu atliekvielas. Ar kato lietošanu saistītās negatīvās somātiskās sekas ietver gļotādas problēmas, paaugstinātu asinsspiedienu, kardiovaskulāras komplikācijas, divpadsmitpirkstu zarnas

čūlas, seksuālu disfunkciju, aknu bojājumus, kā arī pazeminātu dzimšanas svaru jaundzimušajiem, kas piedzimuši kato košļājošām mātēm. Taču kopumā pierādījumi neļauj izdarīt galīgus secinājumus par cēlonību. Tieši tāpat arī nav sīki izpētīts arguments par iespējamo medicīnisko pielietojumu. Skaidrs ir tas, ka veselības aprūpes speciālistiem, kas, iespējams, ārstē migrantu kopienu locekļus, bieži ir vājas zināšanas par veselības problēmām, kas var būt saistītas ar šī auga lietošanu.

5. Debates par katu Eiropā

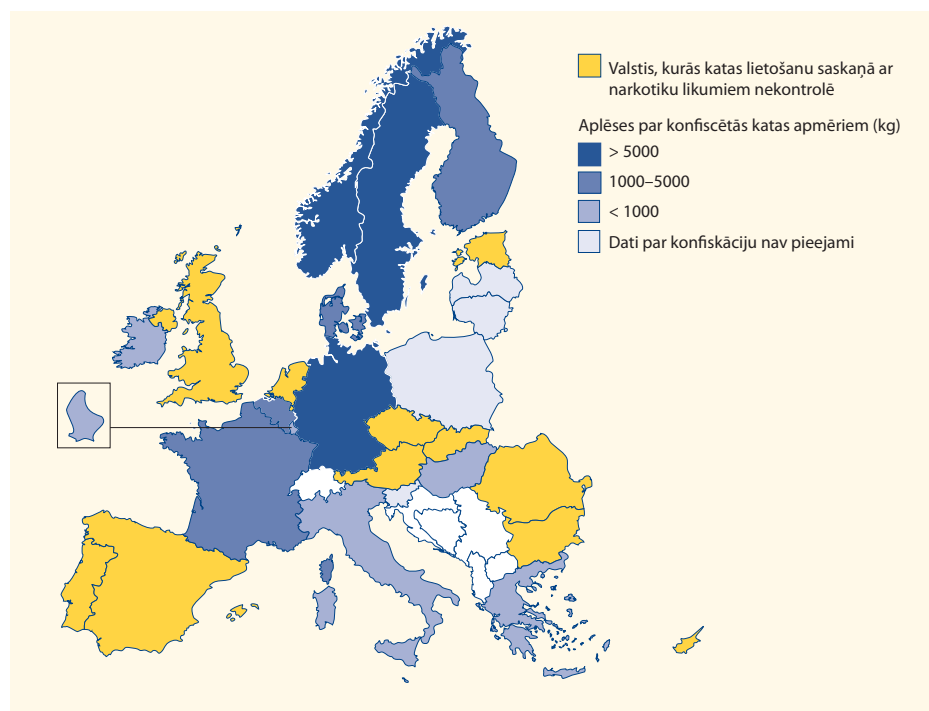
Kopš koloniālajiem laikiem eiropeieši uzskatījuši, ka kato lietošana negatīvi ietekmē veselību un auglību. Papildus bažas, kas radās pēc šīs narkotikas parādīšanās Eiropas valstīs, bija saistītas ar to, ka lietošana varētu izplatīties no migrantu grupām citu iedzīvotāju vidū. Migrantu kopienās Eiropā kato lietošana ir kļuvusi par strīdīgu jautājumu, ko daudzi uzskata par kultūras mantojuma sastāvdaļu, bet pret ko iebilst

citi, balstoties uz reliģiskiem argumentiem. Lai gan islāma sekotāji gadsimtiem ilgi ir atbalstījuši kato lietošanu, islāma fundamentālisma nostiprināšanās rezultātā atsevišķos garīgajos virzienos tagad izveidojusies neiecietības atmosfēra pret šo ieradumu. Protestus pret kato lietošanu organizējuši arī NVO kampaņu veidotāji, kas tradicionālo šīs narkotikas lietošanu vīriešu vidū saista ar virkni sociālu problēmu. Šo jautājumu grūti izšķirt. No zinātnes viedokļa un ņemot vērā šobrīd pieejamos datus, nav skaidrs, cik lielā mērā ģimeņu izjukšana, augstais bezdarba līmenis, vājie izglītības sasniegumi un izolācija ir tieši kato lietošanas rezultāts, un cik – nelabvēlīgo un neaizsargāto migrantu kopienu strukturālās neaizsargātības rezultāts.

6. Straujā ekonomikas izaugsme un kato zonas attīstība

Pēdējo gadu laikā kato audzētāji Etiopijā, Kenijā un Jemenā piedzīvojuši dramatisku vietējo un eksporta tirgu paplašināšanos. 2003./2004. gadā saskaņā ar aplēsēm kato eksports veidoja aptuveni 15 % Etiopijas eksporta ienākumu, sasniedzot aptuveni 413 miljonus ASV dolāru laikposmā no 1990. līdz 2004. gadam un izvirzoties otrajā vietā starp eksporta precēm. Kato zonas valstīs audzēšana, transportēšana, pārstrāde un tirdzniecība ir galvenie nodarbinātības avoti. Šobrīd kato audzēšana pārvietojas uz netradicionāliem audzēšanas reģioniem Etiopijā, Kenijā, Dienvidāfrikā, Sudānā un Ugandā. Pretēji kafijai, kokvilnai un kakao kato cenu svārstības bijušas nelielas, nodrošinot lauksaimniekiem drošus iztikas līdzekļus. Ņemot vērā tās izturību pret sausumu un mazo prasīgumu darbietilpības ziņā, zemniekiem kato ir pievilcīga izvēle. Ražošanas valstīs intensīvā kato ražas novākšana peļņas gūšanai ir izraisījusi smagas ekoloģiskās sekas un bažas par pārtikas drošību. Nesen ir ierosinātas kato pieprasījuma samazināšanas programmas, taču līdz šim tās nav plaši īstenotas.

Kato tiesiskais statuss ES dalībvalstīs un Norvēģijā un konfiscētie apjomi, kur šāda informācija pieejama

Piezīme. Ungārijā kato izplatīšanu un lietošanu nekontrolē, taču informācija par konfiscēšanu ir pieejama, jo tiek kontrolēts katinons.

Avots: Griffiths et al., 2010, *Journal of Ethnopharmacology* (atjaunināts ar jaunākajiem pieejamajiem datiem).

Mērķis: narkotikas ir pārskatu sērija, ko publicē Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs (EMCDDA) Lisabonā. Šos pārskatus regulāri sagatavo 23 Eiropas Savienības oficiālajās valodās, kā arī norvēģu un turku valodā. Oriģinālvaloda ir angļu valoda. Jebkuru rakstu var reproducēt ar nosacījumu, ka tiek norādīts avots.

Lai iegūtu bezmaksas abonementu, lūdzu, rakstiet uz e-pasta adresi publications@emcdda.europa.eu

Cais do Sodré, 1249-289 Lisabona, Portugāle
Tāl. +351 211210200 • Fakss +351 218131711
info@emcdda.europa.eu • www.emcdda.europa.eu

Secinājumi un politiski apsvērumi

1. Masīvs, aktīvo vielu nestabilitāte un lietošanas veids padara katru neatbilstošu Eiropas dominējošo narkotiku lietotāju prasībām. Tāpēc iekļūšanas potenciāls plašākā narkotiku tirgū šķiet ierobežots.
2. Šķiet, ka Eiropas katas tirgus paplašinās, taču datu avoti ir vāji, norādot uz nepieciešamību uzlabot uzraudzību. Labāki dati sniegtu informāciju diskusijām, kā risināt tādas jautājumus kā pārrobežu kontrabanda, vienlaicīgi izvairoties no jau neaizsargātas sociālās grupas kriminalizācijas. Tas palīdzētu arī uzlabot mūsu izpratni par to, kā reaģēt uz narkotikas lietošanu migrantu kopienās.
3. Eiropā katu lieto galvenokārt migrantu kopienās. Šīm kopienām nepieciešama labāka informācija par potenciālajām veselības, sociālajām un tiesiskajām sekām.
4. Katas lietošana var izraisīt veselības un sociālās problēmas. Eiropas veselības aprūpes profesionāļiem un sociālajiem darbiniekiem jāspēj atklāt ar katu saistīto kaitējumu un jābūt gatavam stratēģijām, kā aizsargāt neaizsargāto lietotāju grupas.
5. Katas ekonomiskais nozīmīgums ražošanas valstīs daļēji ir palielinājies dēļ pieaugošās tirdzniecības uz ES. Attīstības un narkotiku kontroles politikām šādām valstīm nepieciešama koordinācija un informētība par Eiropas kontroles pasākumu potenciālo ietekmi.
6. Šķiet, ka katas lietotāju skaits Eiropā palielinās, taču ir vāja izpratne par šīs problēmas mērogu un raksturu. Tāpēc nepieciešami pētījumi, lai labāk novērtētu šīs narkotikas tirgu, jaunākos lietošanas veidus, kā arī sociāli ekonomisko un veselības seku apmēru.

Galvenie avoti

Anderson, D., Beckerleg, S., Hailu, D., Klein, A. (2007), *The Khat Controversy: Stimulating the Debate on Drugs*, Berg, Oxford.

Feyissa, A. M., Kelly, J. P. (2008), "A review of the neuropharmacological properties of khat". *Progress in Neuro-Pharmacology and Biological Psychiatry* 32, 1147.-1166. lpp.

Griffiths, P., Lopez, D., Sedefov, R., et al. (2010), "Khat use and monitoring drug use in Europe: The current situation and issues for the future". *Journal of Ethnopharmacology*, Volume 132, Issue 3, 578.-583. lpp.

Klein, A. (2008), "Khat in the Neighbourhood – Local Government Responses to Khat Use in a London Community". *Substance Use and Misuse*, Volume 43. 819.-831. lpp.

Pennings, E. J. M., Opperhuizen, A., van Amsterdam, J. G. C. (2008), "Risk assessment of khat use in the Netherlands. A review based on adverse health effects, prevalence, criminal involvement and public order". *Regulatory Toxicology and Pharmacology* 52, 199.-207. lpp.

Warfa, N., Klein, A., Bhui, K., Leavey, G., Craig, T., Stansfeld, S. (2007), "Khat use and mental illness: a critical review". *Social Science and Medicine* 65, 309.-318. lpp.

Informācija tīmeklī

Lielbritānijas Iekšlietu ministrija (2005). Konsultatīvā padome par narkotiku pārmērīgu lietošanu.

<http://www.homeoffice.gov.uk/publications/drugs/acmdl/khat-report-2005/>

Eiropas Zinātnes fonds (2009). Konferences "The Changing Use and Misuse of Catha Edulis (Khat) in a Changing World: Tradition, Trade and Tragedy" tīmekļa vietne.

<http://www.esf.org/activities/esf-conferences/details/2009/confdetail274.html?conf=274&year=2009>

UNDP, IPC-IG (2007). "Should Khat be banned? The Developmental Impact".

<http://www.ipc-undp.org/pub/IPCOnePager40.pdf>

Pasaules banka (2007). *Towards Qat Demand Reduction*.

http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2007/06/26/000090341_20070626112355/Rendered/PDF/397380YE.pdf

PVO ekspertu komiteja par narkotiku atkarību (2006). *Assessment of khat (Catha edulis Forsk)*.

http://www.who.int/medicines/areas/quality_safety/4.4KhatCritReview.pdf

Publikāciju birojs

OFICIĀLAIS IZDEVĒJS: Eiropas Savienības Publikāciju birojs

© Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs, 2011. gads

DIREKTORS: Wolfgang Götz

AUTORI: Michael Odenwald, Axel Klein, Nasir Warfa

REDAKTORE: Marie-Christine Ashby

GRAFISKAIS IZPILDĪJUMS: Dutton Merryfield Ltd, Apvienotā Karaliste

Printed in Luxembourg